

Els drets dels infants i adolescents sota l'estat d'alarma derivat de la COVID-19

**M. Àngels Balsells Bailon, Neus Cortada Cortijo
i Laura Fernández Rodrigo**

Departament de Pedagogia i Psicologia i Departament de Dret Privat
Universitat de Lleida

La crisi sanitària provocada per la COVID-19, així com les mesures per controlar aquesta crisi amb un confinament total dels infants i adolescents ens fan qüestionar la maduresa real de l'enfocament de drets en la nostra societat. Realment, s'han pres decisions des de la perspectiva dels drets de la infància?; les actuacions i mesures han tingut en compte els principis rectors de la Convenció dels Drets del Infant CDI? Ens hem ficat a la pell dels nens i els adolescents per comprendre el seu punt de vista i les seves necessitats? Hem estat capaços de valorar amb la seva mirada el que implicava un estricte confinament?

El desconeixement de l'interès superior del menor en la normativa derivada de l'estat d'alarma

- El Real Decret 463/2020, (RD 463/2020, de 14 de marzo), pel que es “*Declara l'estat d'alarma per a la gestió de la situació de crisi sanitària ocasionada pel COVID-19*” afirma, en la seva Exposició de Motius, que les mesures adoptades “no suposen la suspensió de cap dret fonamental, tal i como preveu l'art. 55 de la Constitució”. Tanmateix, més enllà del debat acadèmic sobre el terme suspensió, el cert és que l'amplíssim abast de l'estat d'alarma ha suposat, i suposa, la vulneració directa i indirecta dels drets d'infants i adolescents.
- A banda dels exemples concrets i aparents de la vulneració de drets —limitació a la llibertat de circulació, al dret a l'escolarització, al dret a l'oci, al dret a un habitatge digne, a viure un entorn lliure de violència...—, resulta especialment decebedora la indiferència amb la que l'executiu primer, i, el legislatiu després, amb la ratificació posterior *del Decret 463/2020*, han

prescindit del principi general de l'interès superior d'infants i adolescents, sense dedicar una sola línia a justificar, des d'aquesta perspectiva, la mesura adoptada¹.

- Cal recordar que *l'art. 3.1 de la Convenció dels Drets dels Infants* (Assamblea General de les Nacions Unides, 1989), vinculant per a tots els Estats part, assenyala: “En totes les mesures concernents als infants, que adoptin les institucions públiques o privades de benestar social, els tribunals, les autoritats administratives o els òrgans legislatius, una consideració primordial a la que s'atendrà serà l'interès superior de l'infant.”
- A la vista de la normativa aprovada i també de les actuacions derivades, podem afirmar que el interès superior de l'infant no ha estat prioritari. La invisibilitat de la infància i l'adolescència, així com l'excessiu adultcentrisme en la anàlisi i la presa de decisions ha estat la norma general. Els adolescents mereixen una menció a part; de nou, hem fet un pas enrere i hem considerat a l'adolescent com una bomba a punt d'esclatar enlloc de considerar-lo una persona plena de capacitats i de competències que podien contribuir a la gestió quotidiana de la crisi. La seva competència digital, la seva capacitat d'autonomia i d'iniciativa, el seu coneixement de xarxes socials podien haver estat personal podia haver estat en el centre de les polítiques. Els fets han demostrat l'enorme capacitat de resistència i de resiliència dels adolescents durant el confinament, així com la seva capacitat per aportar les seves competències a la vida familiar.

La presa de decisions en l'àmbit educatiu: contingut vs emocions

- Respecte al dret a l'educació el debat institucional ha estat centrat en el currículum i l'avaluació; hi ha hagut grans debats i esforços per decidir qui i com podria passar de curs; com desenvolupar els continguts del tercer trimestre. Però realment és aquesta la pèrdua més important de l'escola i de l'institut des de la mirada de la infància i l'adolescència? L'enfocament de drets ens dona la possibilitat d'analitzar la realitat des de la mirada dels interessats. I, el poc que sabem, ens diu que no; els infants i adolescents troben a faltar els companys i amics dels centres educatius i la possibilitat de relació i de joc amb altres. I el que han buscat —i trobat en molts casos— en els seus professors ha estat un referent per a gestionar la incertesa amb la presència telemàtica tranquil·la, comunicativa i d'un valor emocional molt important.

“Hi ha hagut grans debats i esforços per decidir qui i com podria passar de curs; com desenvolupar els continguts del tercer trimestre. Però realment és aquesta la pèrdua més important de l'escola i de l'institut des de la mirada de la infància i l'adolescència?”

1. L'Ordre SND/370/2020, de 25 de abril, sobre las condiciones en las que debendesarrollarse los desplazamientos por parte de la población infantil durante la situación de crisis sanitaria ocasionada por el COVID-19, dirigida directament als menors, no menciona, ni un sol cop, aquest interès, fent una reflexió absolutament superficial als efectes únicament de justificar la limitada mesura de sortides controlades.

- L'anàlisi únicament i exclusivament centrat en el currículum ha provocat que els esforços s'hagin dirigit a facilitar les infraestructures necessàries per a que tots els nois i noies poguessin tenir accés a les tasques escolars; en el cas de Catalunya, el departament d'Educació i els Ajuntaments, han pres mesures per a facilitar connectivitat a les famílies donant prioritat a l'alumnat de nivells educatius més alts. Aquesta solució vol donar resposta a un elevat nombre d'alumnat en situació de vulnerabilitat sense disposició de cap dispositiu digital ni Internet a la seva llar per seguir l'activitat escolar (Taula 1). En aquests casos, les escoles també s'han mobilitzat per facilitar material escolar no tecnològic, encara que sense la possibilitat de poder mantenir comunicació per retornar les tasques realitzades. També es dona el cas de famílies amb les que no s'ha pogut contactar de cap manera. Així mateix, hi ha infants i adolescents dels que no es té cap tipus d'informació als centres educatius (Taula 2).

TAULA 1. NOMBRE I PERCENTATGE D'ALUMNAT A CATALUNYA QUE DISPOSA DE DISPOSITIUS DIGITALS I INTERNET SEGONS NIVELL SOCIOECONÒMIC I COMPLEXITAT DEL CENTRE EDUCATIU

Quantitat d'alumnat que disposa d'algun dispositiu digital i Internet	Centres d'alta complexitat i nivell socioeconòmic baix		Centres de mitjana i baixa complexitat i nivell socioeconòmic mitjà i alt	
	N	%	N	%
Tots en tenen	117	17,86%	679	45,39%
Alguns no en tenen	414	63,21%	772	51,60%
Molts no en tenen	113	17,25%	25	1,67%
NS/NC	11	1,68%	20	1,34%
Total	655	100,00%	1496	100,00%

Font: Elaboració pròpia. Enquesta realitzada a 2.151 docents d'educació infantil, primària i secundària de Catalunya.

TAULA 2. NOMBRE I PERCENTATGE D'ALUMNAT A CATALUNYA AMB EL QUE ES MANTÉ EL CONTACTE SEGONS NIVELL SOCIOECONÒMIC I COMPLEXITAT DEL CENTRE

Contacte amb l'alumnat	Centres d'alta complexitat i nivell socioeconòmic baix		Centres de mitjana i baixa complexitat i nivell socioeconòmic mitjà i alt	
	N	%	N	%
Sí, amb tots	389	59,39%	1205	80,55%
No, amb alguns no s'ha pogut contactar	261	39,85%	288	19,25%
No, amb molts no s'ha pogut contactar	5	0,76%	3	0,20%
Total	655	100,00%	1496	100,00%

Font: Elaboració pròpia. Enquesta realitzada a 2.151 docents d'educació infantil, primària i secundària de Catalunya.

- Però encara que les famílies en situació de vulnerabilitat tinguin la infraestructura tecnològica un altre fet ha quedat mostrat; la infància i l'adolescència que viu en entorns de dificultat i de vulnerabilitat tenen riscos afegides a la desigualtat digital com la manca d'ajuda i suport familiar en les tasques escolars, la desafecció escolar i la manca de valor de l'educació. En aquests casos, l'activitat lectiva presencial es absolutament necessària per a fomentar els seus processos d'ensenyament/aprenentatge. Per fer-hi front, en centres educatius de màxima complexitat han establert mesures específiques prioritzant que l'alumnat no es desvinculi de l'escola. Es proposen tasques curriculars, però en poca quantitat, senzilles i setmanalment. Donada la dificultat per realitzar videoconferències amb l'alumnat, els docents realitzen trucades telefòniques a les famílies amb la finalitat de recolzar-les i animar-les a seguir les tasques educatives, a més d'oferir suport emocional i comprovar l'estat dels infants (Síndic, 2020).
- La COVID ha fet encara més pales com la infància i l'adolescència que té trajectòries educatives complicades i poc suport educatiu a casa, difícilment ha tingut possibilitats reals de desenvolupar el currículum de forma autònoma: "L'activitat lectiva a distància no garanteix el bon desenvolupament del currículum per al conjunt de l'alumnat" (Fernández-Rodrigo, 2020).

La necessària participació dels infants i adolescents també ha fet un pas enrere

La manca d'atenció a l'interès superior dels menors en la fase d'alarma, ha dut aparellat el descoïment de dos drets fonamentals en la consideració dels infants i adolescents com a subjectes titulars de drets. Aquests dos drets van estretament lligats a la formació del contingut del seu interès:

- El dret a rebre una informació adequada utilitzant un llenguatge que puguin entendre (*art.17 de la Convenció dels Drets dels Infants*);
- El dret a ser escoltats i participar en el disseny i la implementació de tota mesura que els afecti (*art. 12 de la Convenció dels Drets dels Infants*).

El compliment del dret a la informació, de conformitat amb l'article 17 de la Convenció és, en bona part, un requisit previ per a la realització efectiva del dret a expressar les seves opinions i participar en les decisions que l'afecten. Tanmateix, aquesta informació els ha d'arribar mitjançant formats adequats a la seva edat i a les seves capacitats. D'altra banda, el dret de tots els infants a ser escoltats i que la seva opinió sigui presa en consideració constitueix un dels valors fonamentals de la *Convenció dels Drets dels Infants* que recull l'*art.*

"La COVID ha fet encara més pales com la infància i l'adolescència que té trajectòries educatives complicades i poc suport educatiu a casa, difícilment ha tingut possibilitats reals de desenvolupar el currículum de forma autònoma".

12.1 quan preveu que els estats membres “han d’assegurar” el dret de l’infant a expressar lliurement la seva opinió. La redacció del precepte és imperativa i, per tant, no deixa marge a la discrecionalitat. L’infant i adolescent ha de ser escoltat si la qüestió debatuda l’afecta.

El Comitè dels Drets dels Infants, en l’*Observació General n.12(2009) de 12 de juny, sobre el Dret de l’infant a ser escoltat*, posa de manifest els vincles indissolubles entre l’interès superior del menor i l’*art. 12 de la Convenció*, assenyalant que ambdós articles tenen caràcter complementari. D’acord amb el contingut de l’Observació, escoltar les opinions dels nens és el pas previ i necessari als efectes de poder determinar el seu interès: “*si no es compleixen els requisits de l’art. 12, no es pot aplicar correctament l’art. 3.1.*” (ONU: Comité de los Derechos del Niño (CRC), 2013, 29 de mayo).

Doncs be, no consta enlloc que l’executiu i el legislatiu hagin mostrat cap interès en informar ni escoltar al menor. Ben al contrari, mai s’han dirigit directament a aquest col·lectiu². Tant les conferències de premsa, com els missatges dels governants s’han dirigit exclusivament al públic adult; difícilment hem sentit missatges adreçats a la infància i l’adolescència, sinó que s’ha fet una política de comunicació proteccionista i adultocèntrica en la que s’ha considerat que els infants i els joves no estan capacitats per “saber” que estar passant. De nou, missatges adreçats als adults per part dels adults, ens els que, quan s’ha parlat d’infància i adolescència, ha estat com si no hi estiguessin presents.

Precisament en aquest sentit, en data vuit d’abril de dos mil vint, i a la vista de l’actitud similar de tots els Estats, el Comitè dels Drets dels Infants de les Nacions Unides (ONU: Comité de los Derechos del Niño (CRC), 2020), fa una crida alertant de les greus conseqüències físiques, psíquiques i emocionals de les mesures adoptades amb motiu de la pandèmia, i demana als Estats que, entre d’altres qüestions:

- Difonguin informació precisa sobre la COVID-19 en idiomes i formats amigables i accessibles;
- Brindin oportunitats per a que les opinions d’infants i adolescents siguin escoltades i preses en consideració en els processos de presa de decisions sobre la pandèmia: “Els nens haurien de comprendre el que succeeix i sentir que participen en les decisions que s’estan prenent en resposta a la pandèmia”.

L’oportunitat en el disseny de la ‘nova normalitat’

Les mesures adoptades per l’Estat, i en general, per tots els Estats, constitueixen un pas enrere en la consideració d’infants i adolescents com a titulars de drets. Tanmateix, encara queda l’oportunitat de redreçar aquesta situació, posant sobre la taula la participació dels menors en la reconstrucció de la “nova normalitat” prenent en consideració de manera seriosa el seu interès superior. Cal aprofitar

2. El Comitè dels Drets dels Infants de Nacions Unides assenjala en l’*Observació General n.14 §125* que el dret a ser escoltat, vinculat amb la concreció del seu interès superior, no decau en els estats d’excepcionalitat.

i potenciar el vessant positiu de la pandèmia. La capacitat d'adaptació a la situació de confinament ha estat molt elevada; estar a casa amb companyia i dedicació dels pares i mares incrementant activitats junts es valorat molt positivament pels infants. Les activitats d'oci, les activitats de la vida quotidiana com la cuina o la rentadora, han estat ocasions de compartir espais i temps en família. L'exemple capacitador dels adolescents ens ha mostrat que moltes vegades han estat més responsables que la població adulta.

“Les mesures adoptades per l'Estat [...] constitueixen un pas enrere en la consideració d'infants i adolescents com a titulars de drets. Tanmateix, encara queda l'oportunitat de redreçar aquesta situació, posant sobre la taula la participació dels menors en la reconstrucció de la “nova normalitat” prenent en consideració de manera seriosa el seu interès superior.”

Ho tindrem en compte en la construcció de la nova normalitat? Si no s'aposta de manera decidida per la participació, l'interès superior del menor no tindrà mai un contingut i reconeixement ple. I ara és el moment.

El mateix Comitè, en la citada *Observació General n. 14*, manifesta que “el dret recollit en l'article 12 no deixa de ser aplicable en situacions de crisi o en els períodes posteriors. Cada vegada hi ha més proves sobre la important contribució que poden fer els infants en situacions de conflicte, en les resolucions que s'adopten després i en els processos de reconstrucció posteriors a situacions d'emergència.” (ONU: Comité de los Derechos del Niño (CRC), 2013, 29 de mayo).

Referències

- Asamblea General de las Naciones Unidas. (1989). *Convenció sobre els drets de l'infant*.
- Fernández-Rodrigo, L. (2020). Alumnado que no sigue las actividades educativas: El caso de una escuela de alta complejidad durante el confinamiento por COVID-19. *Sociedad e Infancias*.
- ONU: Comité de los Derechos del Niño (CRC). (2013, 29 de mayo). Observación general N°14 (2013) sobre el derecho del niño a que su interés superior sea una consideración primordial (artículo 3, párrafo 1) (CRC /C/GC/14). Recuperat de <https://www.refworld.org/es/docid/51ef9aa14.html>
- ONU: Comité de los Derechos del Niño (CRC). (2020). El Comité de Derechos del Niño advierte sobre el grave efecto físico, emocional y psicológico de la pandemia COVID-19 en los niños y hace un llamado a los Estados para proteger los derechos de los niños. Recuperat de https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRC/Shared%20Documents/1_Global/INT_CRC_STA_9095_S.pdf
- Síndic. (2020). *Els centres educatius amb elevada complexitat davant la crisi derivada de la pandèmia de la COVID-19. Resum executiu*. Barcelona. Recuperat de Barcelona: http://www.sindic.cat/site/unitFiles/7064/Resum%20executiu%20Informe%20centres%20elevada%20complexitat_cat.pdf

